

**ŠEIMOS IR MOKYKLOS ĮTAKA NUTEISTŪJŲ IKI GYVOS GALVOS UŽ
NUŽUDYMUS ASMENŲ NUSIKALSTAMO ELGESIO FORMAVIMUISI****Arvydas Pocius ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 266 60 97
Elektroninis paštas arvydas.pocius@cust.lt*

Pateikta 2007 m. birželio 18 d., parengta spausdinti 2007 m. spalio 12 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojama nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų gyvenimo sąlygų reikšmė jų nusikalstamam elgesiui. Nagrinėjamos šių asmenų gyvenimo sąlygos šeimoje ir mokykloje, šių socializacijos institutų reikšmė asmenybės formavimuisi. Aptariami praeities įvykiai, asmenybės postūmiai, krizės, kurie galbūt lėmė individo nusikalstamą elgesį – asmenys, padarę žmogžudystes, už kurias buvo nubausti iki gyvos galvos. Tyrimui naudotų klausimynų tinkamumas buvo vertinamas taikant Cronbach alfa kriterijų. Nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų grupė lyginama su kontroline nuteistųjų už vagystes asmenų grupe. Skirtumų patikimumui įvertinti taikomas χ^2 kriterijus. Tyrimų duomenys apdoroti statistine programa SPSS 13.0.

Pagrindinės sąvokos: nuteistieji už nužudymus iki gyvos galvos, nuteistieji už vagystes, gyvenimo sąlygos šeimoje, gyvenimo sąlygos mokykloje.

IŽANGA

Kriminologai nemažai dėmesio skiria tokiems pirmiesiems socializacijos institutams kaip šeima ir mokykla, šių institutų įtakai nusikalstamam elgesiui. Vaikai socializuodamiesi per tėvus perima ne tik kultūrinės tradicijas, bet ir vertybes, kurios tiesiogiai yra susijusios su besikeičiančiais socialiniais vaidmenimis. Atlikta nemažai longitudinių tyrimų (D. Farrington, A. Blumshtein, D. West, H. Snyder, R. Loeber, T. Dishion, G. Patterson ir kt.) [1, 2, 3, 4, 5] nagrinėjant šeimos bei kitų socialinių institutų ir veiksmų įtaką nusikalstamumui. Autoriai plačiau neanalizuoja socialinių sąlygų įtakos atskiriems nusikaltimams, o tik nurodo bendras socialinių sąlygų įtakas galimiems nusikaltimams. Atliktu tyrimu siekiame nustatyti nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenybės formavimosi sąlygas, tam tikrų gyvenimo sąlygų įtaką jų nusikalstamam elgesiui. Tiriamųjų – nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų grupė lyginama su kontroline nuteistųjų už vagystes asmenų

grupe. Smurtinių ir turtinių nusikaltimų nusikalstamo elgesio kryptingumo poliai yra skirtingi. Šiuo metu vyksta spartus turtinis visuomenės struktūrizavimasis. Visada egzistavo ir egzistuos atskiri individai, kurie nusikalstamu būdu stengsis pagerinti savo materialinę padėtį, todėl turtinis nusikalstamumas gyvuos visada.

Taip pat turtinius nusikaltimus skatina daryti ir neigiama socialinių aplinkos sąlygų įtaka. Pavyzdžiui, šeimoje turtiniams nusikaltimams įtakos gali turėti neigiami tėvų pavyzdžiai, orientacija tik į materialines vertybes, neigiamas požiūris į svetimą nuosavybę, jos nevertinimas. Vagystės šiuo metu sudaro didžiausiąją turtinių nusikaltimų dalį, todėl nuteistųjų už vagystes asmenų grupė ir pasirinkta kontroline.

Tyrimui naudotų klausimynų tinkamumas buvo vertinamas remiantis Cronbach alfa kriterijumi. Duomenų skirtumų patikimumui įvertinti buvo taikomas χ^2 kriterijus. Tikrinant statistines hipotezes pasirinktas 5 proc. patikimumo lygmuo: kai $p < 0,05$ – skirtumai tarp duomenų statistiškai reikšmingi, $p > 0,05$ – skirtumai tarp duomenų statistiškai nereikšmingi.

Tyrimo objektas – asmenų, nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus, ir asmenų, nuteistųjų už vagystes, gy-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedros doktorantas.

venimo kelio analizė vaikystės ir paauglystės laikotarpiu taikant kai kuriuos biografinio metodo aspektus, nes biografinis metodas „retrospektyviniu būdu leidžia tirti individo subjektyvias ne tik asmeninio, bet ir visuomeninio gyvenimo puses. Jis fiksuoja žmogaus asmeninį požiūrį į socialinius procesus, socialines-psichologines situacijas, kuriose jis dalyvavo (tiesiogiai ar tarpiškai)“ [6, p. 473].

Tyrimas atliktas 2006 m. rugsėjo mėnesį Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime. Už nužudymus iki gyvos galvos (pagal LR baudžiamojo kodekso 129 str. 2 d.) nuteistųjų tiriamųjų grupei priklausė 44 asmenys. Anketos buvo išdalytos visiems 86 nuteistiesiems iki gyvos galvos už nužudymus. Anketas užpildė 44 nuteistieji iki gyvos galvos asmenys. Kiti nuteistieji iki gyvos galvos atsisakė pildyti anketas. Anketos taip pat buvo išdalytos 86 nuteistiesiems už vagystes. Į tiriamąją imtį pateko 58 už vagystes (pagal LR baudžiamojo kodekso 178 str. 2 d.) nuteisti asmenys. Kiti nuteistieji už vagystes atsisakė pildyti anketas.

Tyrimo tikslas – kai kuriais biografinio metodo aspektais tirti asmenų, nuteistų iki gyvos galvos už nužudymus, galimas kriminologiškai reikšmingas asmenybės raidos charakteristikas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti asmenų, nuteistų iki gyvos galvos už nužudymus, formavimosi sąlygas šeimoje.
2. Išanalizuoti asmenų, nuteistų iki gyvos galvos už nužudymus, formavimosi sąlygas mokykloje.

ASMENŲ, NUTEISTŲ IKI GYVOS GALVOS UŽ NUŽUDYMUS, APLINKYBIŲ ŠEIMOJE CHARAKTERISTIKA

Šeima yra vienas pagrindinių socializacijos institutų. Kiekvienoje šeimoje auklėjimo metodai yra gana skirtingi. Individo tinkamas vystymasis, manytume, priklauso nuo tinkamo tėvų auklėjimo. Individo vystymasis šioje stadijoje gali būti ir labai ankstyvas, ir vėluojantis. Organizmo nepertraukiamas vystymasis pasireiškia per atitinkamus amžiaus tarpsnius. Z. Froidas [7] labai svarbiais laikė pačios ankstyvosios vaikystės išpūdžius (nuo „ikiistorinio periodo“ iki 4 metų amžiaus). Jis manė, kad ankstyvi nukrypimai nuo normos turi įtakos normaliai gyvenimo tėkmei, normalaus vystymosi sustojimui ar išvis negalimam normaliam vystymuisi. Z. Froidas labai svarbiais laikė ir tuos vaikystės periodo išgyvenimus, kurių individas net neprisimena. Ankstesni konfliktai ir dabarties polinkiai priveda prie to, kad seniai pamiršti ir mažareikšmiai išgyvenimai reaktiškai ir tampa afektyviai reikšmingi; galiausiai jie yra išgyvenami kaip sugestyvių polinkių, išgyvenamų dabartiniu metu, simbolis. Individas retrospektyviai gali teikti per daug reikšmės savo ankstyvesniems išgyvenimams, ypač daugiau ar mažiau prisimenamo vystymosi laikotarpio. Kiekvienas žmogaus gyvenimo socialinis (biologinis) įvykis atsispindi jo psichikoje ir modifikuoja psichinio gyvenimo įvykių eigą. Ta įvykių raida skatina tolesnį psichinį vystymąsi arba jį stabdo. Todėl, manytume, kad šeimos faktoriai gali turėti didelės įtakos vai-

kų elgesiui ateityje, skatinti jų delinkventinį elgesį. Apžvelkime tyrimo rezultatus.

1 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie tėvų rūpestingumą (procentais)

Tiriamieji	Tėvai rūpinasi manimi				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	4,5	9,1	20,5	38,6	27,3
Nuteistieji už vagystes, n=58	1,7	0	3,4	29,3	65,5

$\chi^2=20,78; df=4; p<0,05$

Tėvų rūpestingumas sietinas su tėvų meile savo vaikams, pakankamu rūpinimusi jais. 65,9 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų sutinka su teiginiu, kad tėvai rūpinasi jais; su šiuo teiginiu sutinka 94,8 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Su šiuo teiginiu nesutinka 13,6 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 1,7 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 8 kartus dažniau nesutinka su teiginiu, kad jų tėvai rūpinasi jais, palyginti su nuteistaisiais už vagystes asmenimis. H. Wilson [8] tyrimai patvirtina, kad nepakankama vaikų (ypač berniukų) priežiūra skatina juos tapti nusikaltėliais ateityje labiau nei nepalanki vaiko socialinė padėtis ar tėvų polinkis į nusikalstamą elgesį. Nepakankama aktyvių berniukų priežiūra gali turėti įtakos, kad jie ateityje padarys smurtinius nusikaltimus.

J. M. Antonianas ypač daug dėmesio skyrė tėvų meilės nepritekliaus įtakai nusikaltėlio asmenybei formuotis. Šis nepriteklus pasireiškia tėvų dėmesio, bendravimo su vaiku stoka. Savo tyrimais jis nustatė, kad jeigu vaikas yra netinkamai prižiūrimas vaikystėje, tokia nepriežiūra turi įtakos „nerimastingai“ asmenybei formuotis. Dėl to vaikas ateityje gali ypač nepasitikėti kitais žmonėmis, o tai gali paskatinti jį daryti nusikaltimus. Tačiau psichologinis vaiko atstūmimas yra ne vienintelis veiksnys, turintis įtakos nusikaltėlio asmenybei formuotis. Tam turi įtakos neteisėto elgesio pavyzdžiai. Šiuos elgesio variantus lengvai perima vaikai ar paaugliai, ir jie „užsifiksuoja jo psichikoje ir pradeda veikti jo elgesį“ [9, p. 4].

2 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie tėvų vertinimą (procentais)

Tiriamieji	Tėvai buvo man blogi				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	22,7	27,3	15,9	27,3	6,8
Nuteistieji už vagystes, n=58	53,4	32,8	10,3	3,4	0

$\chi^2=21,03; df=4; p<0,05$

Atsižvelgiant į bendrą tėvų vertinimą (2 lentelė) nustatyta, kad 34,1 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už

nužudymus sutinka, kad tėvai buvo jiems blogi; su šiuo teiginiu sutinka 3,4 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Su šiuo teiginiu nesutinka 50 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 86,2 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 10 kartų dažniau, palyginti su nuteistaisiais už vagystes asmenimis, mano, kad jų tėvai buvo jiems blogi. Tyrimo rezultatai rodo, kad nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys nepatyrė socialinės paramos iš savo tėvų, buvo jų atstumti.

3 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie savo tėvų alkoholio vartojimą (procentais)

Tiriamieji	Mano tėvai nuolat vartojo alkoholį				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	22,7	13,6	9,1	36,4	18,2
Nuteistieji už vagystes, n=58	19,0	34,5	31,0	15,5	0

$\chi^2=25,0$; $df=4$; $p<0,05$

54,6 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 15,5 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų nurodė, kad jų tėvai nuolat vartojo alkoholį (3 lentelė). Su teiginiu, kad jų tėvai nuolat vartojo alkoholį, nesutinka 36,3 proc. nuteistųjų už nužudymus iki gyvos galvos ir 53,5 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 3,5 karto dažniau, palyginti su nuteistųjų už vagystes atsakymais, nurodo, kad jų tėvai nuolat vartojo alkoholį. Deviantiniai vaiko elgesio stiliai gali vystytis pagal socialinio išmokimo teoriją. Vaikai gali perimti netinkamus elgesio (šiuo atveju alkoholio vartojimo) pavyzdžius iš savo tėvų. Jeigu vaikas nuolat šeimoje mato girtaujančius tėvus, jam toks elgesys gali pasirodyti socialiai priimtinas. Toks vaikas ateityje gali pradėti vartoti alkoholį, jam tai bus socialiai priimtina, pradės formuotis priklausomybė. Aišku, yra tikimybė, kad vaikai neperims iš tėvų nuolatinio alkoholio vartojimo įpročio, bet tai būna labai retai. A. Bandura [10] teigia, kad kiekvienas elgesys yra išmokstamas pasyviai stebint kitų žmonių elgesį. Remdamiesi A. Banduros socialinio išmokimo teorija galime teigti, kad vaikas, stebėdamas savo tėvus ar artimuosius girtuokliaujančius, išmoksta šio elgesio ir pats. Išmokęs girtauti ir nuolat alkoholį vartojantis asmuo priskirtinas rizikos grupei – jis gali nužudyti. Nes dažniausiai (daugiau kaip 90 proc.) nužudoma apsvaigus nuo alkoholio. Galime teigti, kad atliktas tyrimas patvirtina A. Banduros socialinio išmokimo teoriją.

Be to, R. Felsonas ir K. Burchfieldas tyrimais [11] nustatė, kad vaikai gana dažnai yra viktimizuojami linkusių vartoti alkoholį savo tėvų. Vėliau gyvenime tokie asmenys gali tapti tiek smurtinių, tiek turtinių nusikaltimų aukomis, taip pat viktimizuoti savo vaikus.

Nustatyta (4 lentelė), kad 52,3 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų sutinka su teiginiu, jog tėvai juos mušdavo (taikydavo kitas fizines bausmes), tuo tarpu su šiuo teiginiu sutinka tik 12,1 proc.

nuteistųjų už vagystes asmenų. Su šiuo teiginiu nesutinka 27,3 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 70,7 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus 4,3 karto dažniau patyrė tėvų smurtą nei asmenys, nuteisti už vagystes.

4 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie fizinių bausmių taikymą (procentais)

Tiriamieji	Mano tėvai mušdavo mane (taikydavo fizines bausmes)				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	11,4	15,9	20,5	43,2	9,1
Nuteistieji už vagystes, n=58	44,8	25,9	17,2	12,1	0

$\chi^2=25,28$; $df=4$; $p<0,05$

D. Blaske'o, C. Borduino, S. Henggelerio, B. Mann'o [12] tyrimai patvirtina, kad socialinės rizikos šeimos nariai patiria mažiau tarpusavio šilumos ir yra priešiški vienas kitam, rečiau pasiekia sutarimų. Toks nesutarimas šeimose gali privesti prie žiauraus fizinio smurto naudojimo prieš savo vaikus. Reikia pažymėti, kad fizinio smurto naudojimas vaikystėje turi įtakos delinkventiniam elgesiui bei smurtinių nusikaltimų darymui. C. Widomas [13] teigia, kad žiaurus fizinis elgesys su vaikais vaikystėje neturi priežastinio ryšio su smurtinių nusikaltimų darymu ateityje. Dauguma vaikų, su kuriais vaikystėje buvo žiauriai elgiamasi, netampa smurtautojais, o kai kurių tyrimų duomenimis, žiaurus elgesys su vaiku neskatina delinkventinio vystymosi. J. McCord [14] tyrimai patvirtina, kad didesnė tikimybė vaikui tapti smurtautoju yra ne tada, kai su juo žiauriai elgiamasi ir smurtaujama prieš jį, o kai vaikai yra tėvų atstumiami. Mūsų atlikto tyrimo rezultatai patvirtina D. Blaske'o, C. Borduino, S. Henggelerio, B. Mann'o atliktus tyrimus. Šie autoriai teigia, kad didžioji dauguma smurtinių ir seksualinių nusikaltimų padariusių asmenų patys patyrė smurtą šeimoje.

5 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie gyrimą už gerą elgesį (procentais)

Tiriamieji	Mane tėvai už gerą elgesį girdavo				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	11,4	11,4	25,0	40,9	11,4
Nuteistieji už vagystes, n=58	0	5,2	8,6	56,9	29,3

$\chi^2=17,11$; $df=4$; $p<0,05$

Nustatyta (5 lentelė), kad maždaug ketvirtadalis apklaustų nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų nurodė, kad tėvai už gerą elgesį jų negyrė; tai 4,4 karto dažniau, palyginti su nuteistųjų už vagystes asmenų apklausos rezultatais. 52,3 proc. nuteistųjų už

nužudymus iki gyvos galvos ir 86,2 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų sutinka su teiginiu, jog tėvai juos už gerą elgesį girdavo. Lietuvoje atlikti moksliniai tyrimai [15] patvirtina, jog „nedarna šeimoje, kai nepilnametis buvo ikimokyklinio amžiaus, ne mažiau kaip 10 kartų padidina tikimybę, kad jis gali tapti teisės pažeidėju, palyginti su ta situacija, kai nedarna prasidėjo tada, kai vaikas buvo ankstyvosios paauglystės amžiaus ir vyresnis (maždaug nuo 11 m.)“ [15, p. 45].

6 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie bėgimą iš namų (procentais)

Tiriamieji	Aš bėgau iš namų				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	25,0	13,6	11,4	34,1	15,9
Nuteistieji už vagystes, n=58	63,8	25,9	5,2	3,4	1,7

$\chi^2=31,55; df=4; p<0,05$

Vaikų bėgimas iš namų dažniausiai yra tiesiogiai susijęs su tėvų ir vaikų konfliktu, tarpusavyje konfliktuojančiais tėvais, šeimos iširimu, mažesniu laiko praleidimu su tėvais. Tėvai šiuo atveju dažniausiai parodo neigiamą požiūrį į savo vaikus. Išanalizavę lentelę galime daryti išvadą, kad nuteistieji už nužudymus asmenys 9,8 karto dažniau vaikystėje ir paauglystėje bėgdavo iš namų nei nuteistieji už vagystes.

A. Isiras, M. Tokdemiras, H. Kūçükeris, H. Dulgeris tyrimais [16] nustatė, kad motinos neigiamas elgesys turi daugiau įtakos vaiko delinkventiniam elgesiui nei tėvo. Mokslininkai [16] daro išvadą – motinos turi didesnę įtaką vaiko elgesiui vaikystės laikotarpiu, nes jos daugiau laiko praleidžia su vaiku. Vaikas gali pabėgti iš namų tik todėl, kad jo psichiniai impulsai nerado socialiai priimtinos išeities.

7 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie jautimąsi ramiai dėl savo ateities (procentais)

Tiriamieji	Aš nesijaučiau ramus dėl savo ateities				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	18,2	18,2	22,7	31,8	9,1
Nuteistieji už vagystes, n=58	15,5	48,3	22,4	12,1	1,7

$\chi^2=14,04; df=4; p<0,05$

Nustatyta (7 lentelė), kad nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 3 kartus dažniau nei nuteistieji už vagystes jautėsi neramūs dėl savo ateities. Tai sietina su tėvų nerūpestingumu, netinkama priežiūra (žr. 1 lentelę). Nustatytas tiesioginis priežastinis ryšys tarp nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus tėvų nerūpestingumo jų atžvilgiu ir to, kad šie nuteistieji nesijautė

ramūs dėl savo ateities. Šie duomenys statistiškai patikimi ($p<0,05$).

ASMENŲ, NUTEISTŲ IKI GYVOS GALVOS UŽ NUŽUDYMUS, APLINKYBIŲ MOKYKLOJE CHARAKTERISTIKA

Nesugebėjimas gerai mokytis mokykloje sukelia riziką tapti delinkventu ateityje. Kai kurie tyrimai [17] patvirtina, kad suaugę nusikaltėliai dažniausiai menko išsilavinimo. Mokykloje nesugebantys gerai mokytis vaikai atstumiami, stigmatizuojami, jie priešiška nusi- teikę prieš visą mokymosi sistemą. Dėl to jie dažniausiai praleidinėja pamokas, anksčiau palieka mokyklą. T. Hirshi ir M. Hindelangas [18] mano, kad anksti palikti mokyklą juos taip pat skatina riboti intelektualiniai gabumai arba socialinių įgūdžių, kurie būtini santykiuose su bendraamžiais, neturėjimas.

8 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie draugų turėjimą (procentais)

Tiriamieji	Aš turėjau draugų				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	0	18,2	20,5	43,2	18,2
Nuteistieji už vagystes, n=58	1,7	1,7	3,4	32,8	60,3

$\chi^2=26,43; df=4; p<0,05$

Nustatyta, kad 61,4 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų turėjo draugų klasėje, o 18,2 proc. šių nuteistųjų neturėjo draugų klasėje. 93,1 proc. nuteistųjų už vagystes turėjo draugų klasėje, o 3,4 proc. neturėjo draugų. Nuteistieji už vagystes asmenys draugų klasėje turėjo 5,4 karto daugiau nei nuteistieji už nužudymus iki gyvos galvos.

9 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie draugų prisiminimą (procentais)

Tiriamieji	Iš mokyklos laikų labiausiai prisimenu draugus				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	9,1	34,1	20,5	27,3	9,1
Nuteistieji už vagystes, n=58	3,4	1,7	10,3	60,3	24,1

$\chi^2=28,95; df=4; p<0,05$

36,4 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 84,4 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų sutinka, kad labiausiai iš mokyklos laikų mena draugus. Nuteistieji už vagystes asmenys 2,3 karto dažniau nei nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus prisimena draugus iš mokyklos laikų. Tai rodo, kad nuteistieji už vagystes asmenys turėjo daugiau socialiai reikšmingų ryšių su

draugais mokykloje. Didelė dalis nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų neprisimena mokyklos laikų draugų. Tai rodo, kad jau šiame amžiaus tarpsnyje jie turėjo bendravimo problemų.

10 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie turėtus gerus mokytojus (procentais)

Tiriamieji	Mano mokytojai buvo geri				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	4,5	45,5	15,9	22,7	11,4
Nuteistieji už vagystes, n=58	1,7	5,2	29,3	55,2	8,6
$\chi^2=27,18; df=4; p<0,05$					

34,1 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 63,8 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų sutinka, kad mokykloje buvo geri mokytojai. 50 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų nesutinka, kad buvo geri mokytojai. Su teiginiu „Mano mokytojai buvo geri“ nesutinka tik 6,9 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų, t. y. su šiuo teiginiu nesutinka 7,2 karto daugiau nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų, palyginti su už vagystes nuteistaisiais. Tai rodo, kad asmenys, nuteisti už vagystes, iš mokytojų sulaukė daugiau socialinės paramos nei asmenys, nuteisti iki gyvos galvos už nužudymus. Nuteisti iki gyvos galvos už nužudymus asmenys neturėjo pozityvios paramos mokykloje. Nuteisti už vagystes asmenys turėjo pozityvią socialinę patirtį mokykloje.

11 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie nervingumą bendraujant su mokytojais (procentais)

Tiriamieji	Aš jausdavosi nervingas bendraudamas su mokytojais				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	13,6	20,5	13,6	38,6	13,6
Nuteistieji už vagystes, n=58	8,6	43,1	36,2	12,1	0
$\chi^2=24,66; df=4; p<0,05$					

52,2 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų sutinka, kad jausdavosi nervingi bendraudami su mokytojais, tuo tarpu su šiuo teiginiu sutinka tik 12,1 proc. nuteistųjų už vagystes. Nesijautė nervingi bendraudami su mokytojais 34,1 proc. nuteistųjų už nužudymus iki gyvos galvos ir 51,7 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 4,3 karto dažniau jausdavosi nervingi bendraudami su mokytojais, palyginti su nuteistaisiais už vagystes. Tai patvirtina, kad didžioji dalis asmenų, nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus, nepatyrė mokytojų socialinės paramos.

12 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie smurtavimą prieš kitus (procentais)

Tiriamieji	Aš smurtavau prieš kitus (tyčiojaisi, įžeidinėjau, mušiau, spardžiau)				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	22,7	13,6	20,5	34,1	9,1
Nuteistieji už vagystes, n=58	29,3	46,6	15,5	5,2	3,4
$\chi^2=22,34; df=4; p<0,05$					

43,2 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir 8,6 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų sutinka, kad mokykloje smurtavo prieš kitus. Su šiuo teiginiu nesutinka 36,3 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų. Nesutinka, kad smurtavo prieš kitus mokykloje, ir 75,9 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 5 kartus dažniau smurtavo prieš kitus mokykloje, palyginti su nuteistaisiais už vagystes asmenimis. Tyrimo rezultatai rodo, kad asmenys, nuteisti iki gyvos galvos už nužudymus, jau mokyklinio amžiaus pasižymėjo smurtiniu elgesiu, fizinį smurtą naudojo daugiau negu asmenys, nuteisti už vagystes. Mokyklinio amžiaus vaiko smurtas rodo, kad taip jis reagavo į aplinką, pareikšdamas, kad jam pačiam yra bloga, kad jis nesugeba susidoroti su jam iškilusiomis problemomis. Galima daryti išvadą, kad didesnis fizinio smurto naudojimas mokykloje kitų mokinių atžvilgiu turi įtakos smurtinių nusikaltimų darymui ateityje.

Palyginus tiriamųjų skirstinį dėl smurtavimo prieš kitus mokykloje su tiriamųjų skirstiniu dėl fizinį bausmių taikymo vaikystėje šeimoje (žr. 4 lentelę), nustatyta, kad yra sąsajos tarp nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų patirto smurto šeimoje ir tarp jų smurtavimo prieš kitus mokykloje. Iš 52,3 proc. patyrusių smurtą savo šeimoje nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymą asmenų mokykloje prieš kitus mokinius smurtavo 43,2 proc. šių nuteistųjų.

13 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie smurtą prieš juos pačius (procentais)

Tiriamieji	Prieš mane buvo smurtaujama (buvo tyčiojamas, buvau įžeidinėjamas, mušamas ar kitokiu būdu žeminamas)				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	25,0	22,7	20,5	27,3	4,5
Nuteistieji už vagystes, n=58	43,1	43,1	10,3	1,7	1,7
$\chi^2=20,58; df=4; p<0,05$					

31,8 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus patyrė smurtą mokykloje. Tuo tarpu tik 3,4 proc. nuteistųjų už vagystes teigė patyrę smurtą mokykloje. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys

mokykloje smurtą patyrė 9,4 karto dažniau nei nuteistieji už vagystes. Tai rodo, kad asmenys, nuteisti iki gyvos galvos už nužudymus, ir patys daugiau patyrė smurto mokykloje. Todėl galima daryti išvadą, kad patiriamas smurtas mokykloje turi įtakos smurtiniui elgesiui ateityje ir smurtinių nusikaltimų darymui.

14 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie nesistengimą mokytis mokykloje (procentais)

Tiriamieji	Mokykloje aš nesistengiau mokytis				
	visiškai nesutinku	nesutinku	nei sutinku, nei nesutinku	sutinku	visiškai sutinku
Nuteistieji už nužudymus, n=44	15,9	18,2	20,5	38,6	6,8
Nuteistieji už vagystes, n=58	25,9	41,4	20,7	10,3	1,7

$\chi^2=15,98$; $df=4$; $p<0,05$

45,4 proc. už nužudymus iki gyvos galvos nuteistųjų asmenų nesistengė ir 34,1 proc. šių nuteistųjų stengėsi mokytis mokykloje. Mokykloje stengėsi mokytis 67,3 proc. nuteistųjų už vagystes asmenų, nesistengė mokytis 12 proc. šių nuteistųjų. Abejingai į mokymosi procesą mokykloje žiūrėjo beveik vienodas nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir nuteistųjų už vagystes skaičius: atitinkamai – 20,5 proc. ir 20,7 proc. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys 3,8 karto labiau nesistengė mokytis mokykloje, palyginti su nuteistaisiais už vagystes. Lietuvoje atlikti moksliniai tyrimai [19] taip pat patvirtina, kad didelę reikšmę būsimų nedarbingų ir nesimokančių teisės pažeidėjų asmenybei formuoti toliau turėjo palikimas mokytis antriems metams (antramečiai sudaro $\frac{3}{4}$ šio kontingento), o pagrindinė antramečiavimo priežastis – tingėjimas. „Mąstymo tingumas, neigiama pažiūra į mokslą <...> būdingi būsimiems nedarbingiems ir nesimokantiems teisės pažeidėjams“ [19, p. 52]. Mąstymo tingumas taip pat rodo, kad vaikas neturi tinkamų sąlygų asmenybei formuoti, nesudoroja su savo problemomis.

Tyrimu nustatyta (15 lentelė), kad asmenų, nuteistųjų už nužudymus iki gyvos galvos, vaikystės ir paauglystės laikotarpiu tėvai buvo nerūpestingi ir blogi. Jie nesirūpindavo vaikais. Tai reiškia, kad tėvai buvo niekam tikę. Dažniausiai tokie tėvai ir savo vaikus laiko niekam tikusiais, retai bendrauja su jais, nerodo teigiamo pavyzdžio, mažai dėmesio skiria jų socialiniam lavinimui. Jeigu vaikai negauna tinkamo palaikymo savo šeimoje, jie tokio palaikymo ieško kitur ir dažniausiai pasiduoda įvairiai neigiamai įtakai už savo šeimos ribų.

Tyrimo rezultatai rodo, kad didelė dalis nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų neprisimena mokyklos laikų draugų. Tai rodo, kad nuteistieji turėjo bendravimo problemų. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus taip pat nemano, kad jų mokytojai buvo geri. Mokykloje jie smurtavo prieš kitus mokinius, taip pat mokykloje buvo smurtaujama ir prieš juos pačius. Tyrimu nustatyta, kad mokykloje egzistavo smurtinis bendravimo modelis tiek tarp nuteistųjų už nužudymus, tiek tarp už vagystes nuteistųjų asmenų. Nuteistieji už nužu-

dymus iki gyvos galvos asmenys 2 kartus dažniau nuo smurtavimo nukentėdavo patys. Kaip matome, tokie asmenys turi socializacijos, vertybinių orientacijų, socialinio aktyvumo problemų, t. y. tokie asmenys nesugeba tinkamai spręsti problemų, todėl jas sprendžia smurtaudami vieni prieš kitus. Bendraamžiai taip pat dažniausiai yra linkę atstumti smurtaujančius asmenis. Pažymėtina, kad smurtas sukelia fizinį ir emocinį skausmą, sutrikdo normalų bendravimą, o šie faktoriai turėjo įtakos nužudymams. Tyrimo rezultatai rodo, kad antisocialus vaikas nemalonus bendraamžiams ir mokytojams vos pradėjęs lankyti mokyklą. Jis taip pat neturi tinkamų igūdžių palaikyti gerus tarpasmeninius santykius, nesugeba tinkamai dalyvauti mokymosi procese. Viso to padarinys – nesėkmingas mokymasis mokykloje; atstumtas šeimos ir bendraamžių, blogai vertinantis save. Visa tai paskatina papildyti delinkventų gretas.

15 lentelė. Apibendrinti esminiai nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus ir nuteistųjų už vagystes asmenų požymiai

Tiriamųjų skirstinys pagal klausimą	Nesutinka (proc.)	Sutinka (proc.)
1. Tėvai manimi rūpinosi		
Nuteistieji už nužudymus	13,6	-
Nuteistieji už vagystes	1,7	-
Skirtumas (kartais)	8	-
2. Tėvai man buvo blogi		
Nuteistieji už nužudymus	-	34,1
Nuteistieji už vagystes	-	3,4
Skirtumas (kartais)	-	10
3. Aš bėgau iš namų		
Nuteistieji už nužudymus	-	50
Nuteistieji už vagystes	-	5,1
Skirtumas (kartais)	-	9,8
4. Labiausiai prisimenu draugus		
Nuteistieji už nužudymus	43,2	-
Nuteistieji už vagystes	5,1	-
Skirtumas (kartais)	8,5	-
5. Mano mokytojai buvo geri		
Nuteistieji už nužudymus	50	-
Nuteistieji už vagystes	6,9	-
Skirtumas (kartais)	7,2	-
6. Aš turėjau draugų		
Nuteistieji už nužudymus	18,2	-
Nuteistieji už vagystes	3,4	-
Skirtumas (kartais)	5,4	-
7. Aš smurtavau prieš kitus		
Nuteistieji už nužudymus	-	43,2
Nuteistieji už vagystes	-	8,6
Skirtumas (kartais)	-	5
8. Prieš mane buvo smurtaujama		
Nuteistieji už nužudymus	-	31,8
Nuteistieji už vagystes	-	3,4
Skirtumas (kartais)	-	9,4

IŠVADOS

1. Nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų nuomone, jų gyvenimo ir asmenybės formavimosi sąlygos šeimoje nebuvo palankios. Didžiosios daugu-

mos nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus nuomone, jų tėvai jais nesirūpino. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus, palyginti su nuteistaisiais už vagystes asmenimis, 8 kartus dažniau nesutinka su teiginiu, kad tėvai jais rūpinosi. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus, palyginant su nuteistaisiais už vagystes asmenimis, 10 kartų dažniau mano, kad jų tėvai jiems buvo blogi. Nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus tėvai nuolat vartojo alkoholį, dėl to jie tapo priklausomi nuo alkoholio. Toks procesas pagrindžia socialinio išmokymo teoriją, o alkoholinio apsvaigimo būseną turėjo įtakos žmogžudystei. 52,3 proc. nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus patyrė savo tėvų smurtą (buvo mušami, taikomos kitos fizinės bausmės). Nuteistieji iki gyvos galvos asmenys 4,3 karto dažniau, palyginti su nuteistaisiais už vagystes, patyrė smurtą. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys, palyginti su nuteistaisiais už vagystes asmenimis, už gerą elgesį nesulaikdavo teigiamo tėvų paskatinimo, 9,8 karto dažniau vaikystėje ir paauglystėje bėgdavo iš namų, nesijautė ramūs dėl savo ateities.

2. Nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų nuomone, jų asmenybės formavimosi sąlygos mokykloje nebuvo palankios. Iš šeimos į mokyklą tokie asmenys atėjo tinkamai neparengti jai.

Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus asmenys neprisimena mokyklos draugų, jie turėjo bendravimo problemų mokykloje, neturėjo pozityvaus socialinio mokytojų palaikymo. Nuteistieji iki gyvos galvos už nužudymus 4,3 karto dažniau, palyginti su nuteistaisiais už vagystes asmenimis, jausdavosi nervingi bendraudami su mokytojais, 3,8 karto labiau nesistengė mokytis mokykloje, 5 kartus dažniau smurtavo prieš kitus ir 9,4 karto dažniau patys patyrė smurtą mokykloje. Tokia neigiamą patirtis šeimoje ir mokykloje turėjo įtakos nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenybei ir nusikalstamam elgesiui.

LITERATŪRA

1. **Farrington D. P.** Criminal Career Research In The United Kingdom. *The British Journal Of Criminology*, 1992, 32.
2. **Blumstein A., Cohen J., Farrington D. P.** Criminal Career Research: Its Value For Criminology. *Criminology*, 1988, 26 (1).
3. **Loeber R., Snyder H. N.** Rate of Offending in Juvenile Careers: Findings of Constancy and Change in Lambda. *Criminology*, 1990, 28 (1).
4. **West D. J., Wright R.** A Note on Long-Term Criminal Career. *The British Journal of Criminology*, 1981, 21 (4).
5. **Dishion T. J., Patterson G. R., Stoolmiller M., Skinner M. L.** Family, School, and Behavioral Antecedents To Early Adolescent Involvement With Antisocial Peers. *Developmental Psychology*, 1991, 27.
6. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
7. **Фрейд З.** Психология бессознательного: сборник произведений. – Москва: Просвещение, 1989.
8. **Wilson H.** Parental Supervision Re-examined. *The British Journal Of Criminology*, 1987, 27 (3).

9. **Личность преступника и вопросы исправления и перевоспитания осужденных.** Сборник научных трудов. – Москва, ВНИИ МВД СССР, 1990.
10. **Bandura A.** Social Foundations Of Thought And Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1986.
11. **Felson R. B., Burchfield K. B.** Alcohol And The Risk Of Physical And Sexual Assault Victimization. *Criminology*, 2004, 42 (4).
12. **Blaske D. M., Borduin C. M., Henggeler S. W., Mann B. J.** Individual, Family, and Peer Characteristics of Adolescent Sex Offenders and Assaultive Offenders. *Developmental Psychology*, 1989, 25.
13. **Widom C. S.** Child Abuse, Neglect, And Violent Criminal Behavior. *Criminology*, 1989, 27 (2).
14. **McCord J.** Family Relationships, Juvenile Delinquency, And Adult Criminality. *Criminology*, 1991, 29 (3).
15. **Babachinaitė G.** Nepilnamečių nusikalstamumo priežastys // *Filosofija ir sociologija*. Nr. 1. 1993.
16. **Isir A. B., Tokdemir M., Küçüker H., Dulger H. E.** Role of Family Factors in Adolescent Delinquency in an Elazığ/Turkey Reformatory. *Journal of Forensic Sciences*, 2007, 52 (1).
17. **Thornberry T. P., Lizotte A., Krohn M., Farnworth M., Joon Jang S.** Testing Interactional Theory: An Examination of Reciprocal Casual Relationships Among Family, School and Delinquency. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1991, 82.
18. **Hirschi T., Hindelang M. J.** Intelligence and Delinquency: A Revisionist Review. *American Sociological Review*, 1977, 42.
19. **Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A. ir kt.** Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. – Vilnius: Mintis, 1984.

INFLUENCE OF FAMILY AND SCHOOL ON FORMATION OF CRIMINAL BEHAVIOUR OF INDIVIDUALS SENTENCED TO LIFE FOR MURDER

Arvydas Pocius *
Mykolas Romeris University

Summary

This article analyses the significance of living conditions of individuals sentenced to life for murder for their criminal behaviour. Living conditions of these individuals in family and at school as well as significance of these socialization institutions for personality formation are examined in this article. Also, past events, personality stimuli and crises that possibly determined criminal behaviour of an individual – persons committed murders for which have been sentenced to life – are discussed in this work. Cronbach's alpha was applied to assess suitability of questionnaires used for the study. The group of individuals sentenced to life for murder was compared with the control group of individuals sentenced for thefts. The χ^2 criterion was used to assess reliability of differences.

In the opinion of individuals sentenced to life for murders, their living and personality formation conditions were not favourable in the family. The vast majority of sentenced to life for murder think that their parents did not care of them.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, lecturer of the Department of Criminology.

Sentenced to life for murders 8 times more often do not agree with the statement that their parents paid some care of them, if to compare to individuals sentenced for thefts. Sentenced to life for murders 10 times more often thought that their parents were bad in respect to them, if to compare to individuals sentenced for thefts. Parents of sentenced to life for murder regularly used alcohol and in turn their children get used to alcohol usage. This process confirms the social learning theory and alcohol intoxication influenced the commitment of the murder. A 52.3 per cent of the sentenced to life for murder experienced violence from their parents (they were beaten, other corporal punishments were used). Individuals sentenced to life for murder 4.3 times more often experienced violence, if compared to individuals sentenced for thefts. Sentenced to life for murders did not get positive incentives from their parents for their good behaviour, 9.8 time more often ran from their homes in childhood and adolescence and did not feel secure about their future, if to compare to individuals sentenced for thefts.

In the opinion of individuals sentenced to life for murders, their personality formation conditions were not favourable at school. These persons came non-prepared to school from their families. The individuals sentenced to life for murder do not remember schoolmates, had communication problems at school and did not have positive social support of their teachers. Sentenced to life for murder 4.3 times more often felt nervous communicating with their teachers, 3.8 times more did not try to study at school, 5 times more often used violence against others and 9.4 times more often themselves experienced violence at school, if to compare to the individuals sentenced for thefts. Such a negative experience in family and at school influenced a personality and criminal behaviour of sentenced to life for murder.

Keywords: sentenced to life for murder, sentenced for thefts, family living conditions, school living conditions.